

2016 | 3

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *B. SZABÓ JÁNOS*
ÁRPÁD HONFOGLALÓINAK 9–10. SZÁZADI
HATALMI SZERVEZETE
- *SUDÁR BALÁZS*
A ZSARNÓCAI CSATA (1664)
– TÖRÖK SZEMMEL
- *MIHALIK BÉLA VILMOS*
A SZENTSZÉK ÉS A MAGYAR
VÁLASZTÓFEJEDELEMSÉG GONDOLATA
- *TÓTH FERENC*
EGY FELVILÁGOSULT URALKODÓ
GONDOLATAI A FELVILÁGOSODÁS ELŐTT
- *ABLONCZY BALÁZS*
BARÁTH TIBOR PÁRIZSI ÉVEI
(1930–1939)
- *HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN*
SZEMPONTOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI FALUKUTATÓK VIZSGÁLATÁHOZ

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVIII. ÉVFOLYAM, 2016. 3. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- B. Szabó János: Árpád honfoglalóinak 9–10. századi hatalmi szervezete
steppetörténeti párhuzamok tükrében 355
- Mihalik Béla Vilmos: A Szentszék és a magyar választófejedelemség gondolata
a 17. század végén 383
- Tóth Ferenc: Egy felvilágosult uralkodó gondolatai a felvilágosodás előtt.
Lotaringiai Károly herceg *Politikai testamentuma*, a magyar történelem elfelejtett forrása 409
- Ablonczy Balázs: Ördögsekéren. Baráth Tibor párizsi évei (1930–1939) 429
- Horváth Gergely Krisztián: Műhelyek, pályák, módszerek.
Szempontok a két világháború közötti falukutatók vizsgálatához 451

MŰHELY

- Pósán László: A Német Lovagrend megítélése Magyarországon II. András korában 465
- Sudár Balázs: A zarnócai csata (1664) – török szemmel 475

DOKUMENTUM

- Jakó Zsigmond műhelyéből (*Sajtó alá rendezte: Jakó Klára*) 483

MÉRLEG

- Szigetvár, 1566. Konferenciabeszámoló (*Kármán Gábor*) 493

ABLONCZY BALÁZS

Ördögsekéren

Baráth Tibor párizsi évei (1930–1939)*

Baráth Tibor huszonnégy éves, magyar állami ösztöndíjas volt, amikor 1930 októberében Párizsba érkezett. Majd tíz évvel később hivatali rangja szerint nemzeti múzeumi segédőrként távozott, ennél az 1935-ben kapott stallumnál szokatlanul sűrű kapcsolatrendszerrel és tapasztalattal, ami alig másfél évvel később a visszacsatolt Kolozsvár egyetemi katedrájáiig vitte. A történész személye az utóbbi évek historiográfiai érdeklődésében ismét előtérbe került.¹ A figyelem azért is fordulhatott felé, mert a magyar történettudományban meglehetősen ritka az intellektuálisan mérhető teljesítményű, ugyanakkor markánsan szélsőjobboldali historikus. Kisszámú – nyilván nagyon különböző nívón író – történésszel szokás együtt említeni: Málnási Ödönnel, ritkábban Mályusz Elemérrel párba állítva szerepel mint a magyar történetírás egyfajta, a nemzetiszocializmus, illetve a radikális népiségtörténet irányába hajló reprezentánsa.² A fősodorba tartozó magyar történetírás többsége ugyanis – pusztán a historiográfiai attitűdöt, nem a politikai szerepvállalást tekintve – a két világháború között megmaradt a hatalom ideológiai elvárásainak megfelelő diszkurzív keretek között, kevesen voltak, akik ebből ki mertek/tudtak lépni.

Baráthnak esélye volt, hogy részese legyen a csúcsertelmiségnek – habár ezzel az eséllyel nem feltétlenül tudott élni: a budapesti tudományegyetem elitjét képező és a politikai rendszereken jóval túlnyúló szolidaritási hálót képező Eötvös Collegiumba ugyan csak harmadjára vették fel, de a legkitűnőbbeknek járó külföldi magyar állami ösztöndíjakat nyerte el. És bár sűrűn pártfogolt fiatal történész

* Köszönöm Paksa Rudolfnak (MTA BTK TTI) a tanulmány első változatához fűzött megjegyzéseit.

1 A róla szóló irodalomban úttörő volt *Paksa Rudolf* összefoglalása: A történetírás mint propaganda. Baráth Tibor útja a szaktörténetírástól a mítoszgyártásig. Kommentár (2006) 5. sz. 69–79.

2 *Romsics Ignác*: Clio bővületében – Magyar történetírás a 19–20. században nemzetközi kitekintéssel. Osiris, Bp., 2011. 342–347.; *Romsics Gergely*: Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941. Új Mandátum, Bp., 2010. 319–324. Erős Vilmos legutóbbi, nagyszabású szintézisében (*Erős Vilmos*: Modern historiográfia. Az újkori történetírás egy története. Ráció, Bp., 2015. 196.: 620. jz.) Baráthot a turanizmustól ihletett alkotók közé sorolja be, ami talán megáll 1945 utáni működésére, de a harmincas évekbőlre aligha, még akkor sem, ha legnagyobb terjedelmű művében valóban érthetetlenül hosszan foglalkozott egy nem különösebben alátámasztott elmélettel a „fajvédő-turáni” történetírói iskola léteiről: *Tibor Barath*: L’histoire en Hongrie 1867–1935. Revue historique 177. (1936. jan.–jún.) 124–127. Mályusz megítéléséről újabban Gyáni Gábor és Romsics Ignác folytatótt vitát. Ld.: Konzervatív gondolkodók a két világháború között – Egy akadémiai ülészak előadásai. Szerk. Papp Gábor. Kossuth, Bp., 2016. 215–229., ill. 300–303.

lett, állásából következően a honi historiográfia nagyjainak állandó levelezőpartnere, majd alig harmincnégy évesen nyilvános rendes egyetemi tanár, az intézményesülő magyar történettudomány talán háromtucatnyi fontos posztjából az egyik birtokosa, igazán sohasem vált az elit részévé. Talán messzire mutató tévedése (a párizsi állásának kijáró udvariasság és a tudományos érdemek iránti tisztelet özszekeverése) vitte őt később a nemzetiszocializmus felé. Arra Paksa Rudolf is rámutatott, hogy ennek az életpályának viszonylag csekély az összefoglaló művekben fennmaradt lenyomata.³ Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a fennmaradt iratok: elsősorban levelezések, magyar és francia hivatalos iratok és csekély számú feldolgozás segítségével bemutassam Baráth útját, amely a teljesen céhszerű koraujkor-történetírástól elvezetett a negyvenes évek radikális, jelenkori népiségtörténetéig és „sorstudományáig”. Alapfeltevésem az, hogy ezek a változások döntően a párizsi évek alatt zajlottak le, ugyanakkor következtetésem levonásában óvatosságra kell hogy intsen az a tény: Baráth szélsőjobboldali fordulatában nem feltétlenül kell eszmetörténeti okokat keresnünk. Legalább olyan fontosak ebben az emberi és az egzisztenciális tényezők; és ha a magánlevelek módját is adnak személyi ellen- és rokonszenvek kibogozására, egyes döntések rekonstruálására, nyilván nem alkalmasak részletesebb lélektani fejtegetések megalapozására. Annyi mindenesetre elmondható: a levelekből és az iratokból egy, a professzoraival és általában a felsőbbsséggel szemben rendkívül tisztelettudó, sőt – még a korszak hierarchizált viszonyai között is – már-már alázatos és végtelenül készséges alak bontakozik ki, akit azonban érzékelhetően komoly ambíció, időnként prófétai hevület fűtött, a magyar történettudomány megújításának szándéka; sérelmeiért, terveinek vélt vagy valós gáncsolásáért pedig hajlandó volt elégtételt venni nála nagyobb hatalmúakon is, ha azok közvetlenül nem veszélyeztették pozícióját. Ilyen esetekben pillanatok alatt lehullott róla a készséges ifjú tudós máza, és felvette a sértett, meg nem értett tehetség pózát.

Egy ambíció születése

A fiatal történész 1930. október 15-én, az esti órákban érkezett Párizsba. Volt már némi rutinja a külföldi ösztöndíjak kezelésében: az 1929/1930-as tanévet a bécsi Collegium Hungaricumban töltötte, ahol Angyal Dávid irányítása alatt ismerkedett a bécsi levéltárakkal. Doktori értekezése 1930 folyamán jelent meg a *Századokban*.⁴ Párizsi érkezése nem sikerült valami fényesen. Angyalnak még csak tapinta-

3 Paksa R.: i. m. (1. jz.) 73.

4 Baráth Tibor: A magyar állam adóügye 1605–1648. I–II. Századok 64. (1930) 607–655., 697–737. A mű később különnyomatban is megjelent. Elég kemény és néhol ironikus kritikáját ld.: *Fekete Nagy Antal*: Baráth Tibor: A magyar állam adóügye, 1605–1648. Levéltári Közlemények 8. (1930) 310–313. Tanulságos, hogy az alanti történet csaknem minden történész szereplője a báró Eötvös József Collegium neveltje volt, és innentől az olvasat lehetne egy értelmiség- és intézménytörténeti tanulmány is. Baráth indulását mindenesetre végigkíséri a volt collegiumi társak észre térítő szándékú kritikája és az egy-két generációval felette járók rokon- vagy ellenszenve.

tosan annyit írt, hogy a számára lefoglalt szállást nem tudta elfoglalni, mert oda „tulajdonképpen csak bepillantottam, mert ott már egyéb körülmények miatt vált tárgytalanná lakásom”.⁵ Aztán évekkkel később, amikor olyan mértékben megromlott a viszonya Molnos (Müller) Lipóttal, a párizsi Collegium Hungaricum feladatait ellátó Francia–Magyar Egyetemi Tájékoztató Iroda, majd Magyar Tanulmányi Központ vezetőjével, hogy fegyelmi vizsgálatra került sor, elejtett egy megjegyzést arról: azért kellett távoznia a szállásról, mert Molnos azt – figyelmetlenségből – két másik, akkor érkező ösztöndíjas hölgynek is lefoglalta; az elsőnek a lovagias Baráth átengedte a szobát.⁶ A malőr miatt Baráth párizsi tartózkodása első hónapjaiban állandó szállásváltoztatásra kényszerült, ami emlékezetében idővel valószínűsivatagi vándorlássá változott.

A minden ösztöndíjas számára kötelező nyilvántartó lapon semmi különöset nem jegyeztek fel róla: üzött sportként az úszást írta az erre szolgáló rubrikába, és jelezte, hogy ambíciója elsősorban a tanári diploma megszerzése, nem a francia doktorátus irányába mutat. Párizsi tartózkodásának céljaként pedig elsősorban a francia nyelvben való elmélyülést jelölte meg.⁷ Párizsi tartózkodását nagyon sokáig – legalábbis a levelezésében – ideiglenesnek tekintette: Londonba vagy akár az Egyesült Államokba szeretett volna továbbmenni, elmélyülni az angol nyelvben. És párizsi létének első éveiben – nem tudni, nyomásgyakorlasként vagy komolyan – rendszeresen jelezte levelezőpartnereinek, hogy Bécsbe szeretne visszatérni, „akár francia nyelvmesterként is”.⁸ Utóbbi terv már csak azért is bátorságra vallott, mert a szándék kinyilvánításának időpontjában alig három hónapja tartózkodott Párizsban, és kezdetben francia nyelvtudása saját bevallása szerint sem volt jó. Később a Bécsbe való visszatérés szándéka arra módosult, hogy már nem lehetséges állami ösztöndíjasként tekintett magára, hanem mint a Bécsi Magyar Történeti Intézet tisztviselőjére, sőt tanárára: ha ott kap kiképzést az új magyar történelemszemzedék „ismeretelméleti” tekintetben, akkor készen áll arra, hogy ebbe beszálljon, és az intézet „kívül is, belül is, kissé elevenebb szervezetté alakíttassék át”.⁹

5 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye (= MTAKK), Ms 800/174. Baráth Tibor Angyal Dávidnak. Párizs, 1930. november 17.

6 MTAKK Ms 4253/151. Válaszirat Molnos Lipót vádjaira. Párizs, 1937. január 7. (Köszönöm Kövér Györgynek, hogy figyelmemet az iratra felhívta és más utalásokkal is segítségemre sietett az anyaggyűjtés során.) Hozzá kell tenni, hogy a lovagiasság kifizetődött: a birtokon belül maradó ösztöndíjas, a debreceni születésű Kiszely Magdolna középiskolai tanár, bölcsészdoktor néhány évvel később Baráth Tibor felesége és három gyermekének (Tibor Ferenc, Magdolna és Jolán) anyja lett.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), K 757 A Párizsi Magyar Intézet és Diákegyesület iratai, 36. cs. 7/6. t., 143. f. Baráth Tibor adatlapja.

8 MTAKK Ms 4180/29. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1931. január 31. Bécsbe való visszatérési szándékának dokumentumai számosak, főleg 1932-ből akad jó néhány, s ekkor már a Bécsi Magyar Történeti Intézetben is lát a maga számára pályát, amint erre félreérthetetlenül utal Domanovszkynak és Hóman Bálintnak írott leveleiben (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára [= OSZKK], Fond 15/250. Baráth Tibor Hóman Bálintnak. Párizs, 1932. november 22.).

9 MTAKK Ms 4523/104. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1932. december 13.

Ez a közlés egyúttal azt is jelezte, hogy korábbi, gazdaságtörténeti érdeklődése már ekkor abba a maga választotta irányba fordult, amely későbbi kutatói érdeklődésének meghatározó eleme lesz.

Egyelőre azonban szorgosan látogatta a Sorbonne óráit és részt vett az ekkoriban sokszor költözködő Francia–Magyar Egyetemi Tájékoztató Iroda ösztöndíjasoknak szervezett alkalmain. Lakásviszonyai is lassan rendeződtek: 1931 februárjában már Párizs V. kerületébe tudott költözni a távoli Saint-Mandéból, közel az egyetemhez és a magyar tanulmányi központhoz. Ugyanekkor már jelezte pártfogójának, hogy a következő tanévre is Párizsban kíván maradni, ha máshogy nem megy, Zala vármegye ösztöndíjával.¹⁰

A források tanúsága szerint Baráth második ösztöndíjas évében, 1931 ősztől kapcsolódott be élénken nemcsak a Francia–Magyar Egyetemi Tájékoztató Iroda, hanem a párizsi magyar közösség életébe is. Az 1927-ben, a Collegium Hungaricummal fejlesztés szándékával létrehozott magyar kormányzati intézmény sűrű időszakot élt: 1932-ben változtatta a nevét Magyar Tanulmányi Központra, 1931-ben és 1934-ben is új helyre költözött. 1931 folyamán, a világgazdasági válság hatására radikálisan megnyirbálták a költségvetését (és vele az ösztöndíjasok ellátmányát is), sőt időről időre a bezárása is felmerült.¹¹ Az élesedő belpolitikai légkör és a kormányhű (a kor szóhasználatában „politikamentes”) Párizsi Magyar Egyesület, illetve a kommunista irányítású magyar munkásság fizikai erőszakig jutó rendszeres konfliktusai és az emiatt jelentősen megnövekedett munkaterhelés arra indította Molnos Lipótot, a tanulmányi központ igazgatóját, hogy 1931 nyarán végleg megváljon a magyar szervezet ügyvezető alelnökségétől, és erejét részben intézetére, részben a Keleti Nyelvek Főiskoláján (a Langues’O-n, mai nevén Inalcón) Aurélien Sauvageot irányítása alatt beindított magyar órákra koncentrálja.¹² A megnövekedett terhelésben 1931 ősztől már Molnos Lipót oldalán találjuk Baráthot, aki 1930 és 1932 között a Párizsi Magyar Diákegyesület elnökeként jelentett a tanulmányi központnak a szervezete elnökválasztásán induló (ellen)jelöltekről, sőt figyelmeztette az igazgatót egy párizsi székely kör alakulására és a kijelölt elnök személyének alkalmatlanságára.¹³ 1932 májusától a vallás- és közoktatás-

10 MTAKK Ms 4523/101. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1931. február 23.

11 Az intézet történetére vonatkozóan ld.: *Romsics Ignác*: Francia–magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi Magyar Intézet a két világháború között. In: *Magyarságkutatás 1989*. Szerk. Juhász Gyula–Kiss Gy. Csaba. Magyarságkutató Intézet, Bp., 1989. 193–204., ill. *Ablonczy Balázs*: A Párizsi Magyar Intézet kezdetei. Molnos Lipót igazgatósága (1927–1943). In: *Fehér Lovag: tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára*. Szerk. Gálffy László–Sáringner János. Lazi Könyvkiadó–SZTE BTK Középkori Egyetemes Történeti Tanszék, Szeged, 2015. 403–421.

12 Molnos lemondásának motívumairól: MNL OL K 757 30. cs., 1930. évi pallium, 2058/1930 sz. Müller Lipót levele Böszörményi Lászlónak. Párizs, 1930. december 1.: „irányító szerepemet ellenfeleink mindinkább felhasználják arra, hogy követségünk hivatalos képviselőjének tüntessenek fel. Egyetemi küldetésemnek ez súlyos kárt jelent, mert az itteni érzékeny és bonyolult francia szellemi kapcsolatainkat feszélyezi a hivatalos színezet vagy annak mesterségesen terjesztett közhangulata.” Ugyanott külön kitért a kommunisták „sebesítő támadásaira” is.

13 MNL OL K 757 10. cs. 2/a t. Vegyes levelezés, 1931: 2120/1931 sz. Baráth Tibor jelentése. Párizs, 1931. október 21.

ügyi miniszter Baráthot hivatalosan is beosztotta a tanulmányi központ segéderői közé, ahol mindennap kettőtől hétig könyvtári és adminisztratív munkát végzett, majd 1934 júliusában a kultuszminiszter hivatalosan is kinevezte gyakornokká a Magyar Nemzeti Múzeumhoz, a párizsi Magyar Tanulmányi Központ rendelkezésére bocsátva. Egyéb elfoglaltságaira hivatkozva 1935 elején munkaidő-kedvezményt is kapott. 1935 nyarán múzeumi segédőr lett, és 1936–1937-ben már csak heti 12 órát kellett dolgoznia a központban.¹⁴ Ezeket a könnyítéseket és előlépéseket, úgy tűnik, elsősorban Domanovszky Sándor, Lukinich Imre és Szily Kálmán VKM-államtitkár jóindulatának köszönhette. Emellett előadásokat tartott vidéken, különböző egyesületekben, az ösztöndíjasokat gardírozta és kutatásokat végzett (pénzért vagy szívességből) magyar historikusok számára: Markó Árpádnak például 120 frankot számlázott ki 1932-ben a Rákóczi-val kapcsolatos bűvárlatokért. És néha segítségére sietett Magyarországgal foglalkozó francia historikusoknak bibliográfiák összeállításával, fordításokkal: így például a magyarbarátnak tekintett Louis Villat besançoni professzornak soha el nem készülő Magyarország-története számára.

Érdeklődésének, saját karrierképének változását egyéves párizsi tartózkodás után Szekfű Gyulának írott levelében foglalta össze:

„Az itteni történettudomány állapota nem túlságosan épületes. Éppen a vezető személyek, a tanárok, túlságosan befolyásoltak a szűk körű szocialista és szabadkőműves gondolatoktól. Szinte megdöbbentő, hogy az ancien régime szereplőit milyen torzított formában mutatják be. Kiemelve őket saját környezetükből, természetesen nevenséges figurákká zsugorodnak. Nevet is a hallgatóság, átlag 8-10-szer óránként. Az előadók folyton nem odavaló megjegyzéseket is tesznek. Természetes következménye ennek az, hogy történetileg szólva, merev és hamis szemléletű ifjúságuk van.”¹⁵

Ugyanekkor vált érzékelhetővé történeti érdeklődésének módosulása. Szekfűnek megírta, hogy Fekete Nagy könyvéről írott recenzióját „egészen nyugodtan várta”, mert cikke koncepciójának helyessége felől bizonyos volt. Ebben a levélben először szól arról, hogy a francia historiográfia Közép-Európa-szemlélete vonzza: „Professzor Úr említi levelében, a könyvjegyzékkel kapcsolatban, hogy túlságosan német hatás alatt vagyunk. Éppen erre nézve van néhány feljegyezni való észrevételem.” Majd így folytatta: „[...] egy ilyen cikkecskére gondolok:

14 A beosztásról: OSZKK Fond 15/250. Baráth Tibor Hóman Bálintnak. Párizs, 1932. november 22. A gyakornokságról: OSZKK Fond 116/416. 13. sz. Baráth Tibor Lukinich Imrének. Párizs, 1934. július 19. A munkaidő-kedvezményről: MTAKK Ms 6398/305. Baráth Tibor Mályusz Elemérnek. Párizs, 1935. február 12. A segédőri kinevezésről: Hivatalos Közlöny (43.) 1935. július 15. 216. Majd egy évvel később I. osztályú segédőr lett: Hivatalos Közlöny (44.) 1936. július 15. 256. A munkaidő hosszáról: MNL OL K 648 A párizsi főkonzulátus iratai, 120. cs. 40/4. t., III. rész, 120–140. f. Jelentés a Párizsi Magyar Tanulmányi Központ 1936–1937. évi működéséről.

15 Egyetemi Könyvtár (Budapest), Kézirat- és Ritkaságtár (= EKK), G 628 Szekfű Gyula hagyatéka. Baráth Tibor Szekfű Gyulának. Párizs, 1931. december 17.

Francia történetírók és problémáik. Komoly is, aktuális is, de mégis fázom a publikálástól; a hazai viszonyok mintha nem lennének elég kedvezők.” Hozzá-tette még:

„Most [Louis] Eisenmann-nal [a Sorbonne professzorával, az Institut d’Etudes Slaves főttkárával, a francia kormányzat Magyarország-szakértőjével – A. B.] foglalkozom. Ez az ember rengeteget árt nekünk. Legutóbb »L’Europe centrale d’aujourd’hui« címen jelent meg neki három füzete. Hallatlan, hogy mi van benne történelem cégére alatt. Megpróbálok egy kicsit közelebről megnézni. Nagyon érzik a hiánya, hogy francia nyelven nincs nekünk semmiféle részletesebb történelmi kiadványunk. Nagyon fontos volna tanulmányoznunk a kisántánt államok politikai irodalmát (a francia nyelvűt). Világosan láthatnók, milyen volt az a propagandamunka, amivel a Monarchiát szétrobbantották, és láthatnók azt is, hogyan igyekeznek a szláv szemléletmódot a francia köztudatba bevinni.”

E levél, mely egyébként kettejük levelezésében hosszúságával eléggé egyedül áll, a fiatal Baráth szemléletének három, kialakulófélben lévő elemére világít rá: 1. a francia szellemi hatások óhajtása a magyar történettudományban a német helyett, 2. külső, objektív megfigyelőként, a „párizsi órhelyről” elégedetlenség a honi tudományosság szemléletével, 3. a diszciplína határozottan instrumentalizált felfogása, amely pusztán politikai-ideológiai előnyszerzés lehetőségeként tekint tárgyára. És mindezt áthatotta az a magyar közéletben akkortájt elterjedt meggyőződés, hogy Trianon reparációjának legcélravezetőbb módja a szomszédállami minták követése.

A levélben megidézett, magyarul egyébként jól beszélő francia történészprofesszorról egyre több olyan megjegyzést találunk Baráth egykori tanárainak írott leveleiben, amelyek révén a Magyarországon a párizsi békekonferencia előkészítésében és a magyar nemzetiségpolitika denunciálásában játszott szerepe miatt nemzeti ellenséggé stilizált történészt igyekezett közelebb hozni budapesti jóakaróihoz.

„E[isenmann]-vel folytatott legutóbbi, több mint egyórás beszélgetésem folyamán úgy tapasztaltam, hogy irányunkban is több rokonszenvet mutat, mint korábban. [...] arra kért, mondjam meg az »enyémnek«, azaz a magyar historikusoknak, hogy ő még nem felejtett el bennünket teljesen. Professzor Úr bizonyára jobban érti ezt a kifejezést, mint én.”¹⁶

Előbbi megjegyzés ismét szépen mutatja Baráth propagandaközpontú történetfelfogását. Ami abban is meglátszott, hogy egy Eisenmann-könyvről írott recenzió kapcsán Baráth megjegyezte: azt egyfajta *captatio benevolentiae*-nek szánta a francia történész irányában. Eisenmannra ugyanis nemcsak mint a francia

16 OSZKK Fond 1/201. 2150. sz. Baráth Tibor Balogh Józsefnek. Párizs, 1934. március 17. Vö.: *Tibor Baráth: Etudes historiques sur la Russie. Nouvelle Revue de Hongrie* 53. (1935. jún.) 118–120., ill. OSZKK Fond 116/416. 3. sz. Baráth Tibor Lukinich Imrének. Párizs, 1933. december 28.

történettudomány befolyásos személyiségére és a Sorbonne professzorára, illetve a *Revue historique* felelős szerkesztőjére volt Baráth ráutalva, hanem sokkal prózaibb okokból is. Amikor bajba került, nem habozott rá hivatkozni. 1937–1938-as fegyelmi eljárása során kedvvel idézte, hogy Eisenmann egy ízben őt a „magyar történelem konzuljának/nagykövetének” nevezte. Ennél is nagyobb szívességet tett azonban neki: 1933-ban a francia rendőrség Baráthot francia munkavállalási engedélyekkel való visszaélésen kapta, és ki akarta utasítani az országból. Helyben maradásában nemcsak a magyar követség segített, hanem Eisenmann ajánlólevele is. Baráthot egyéb segítségek elfogadásában sem vezette sziklaszilárd elvhűség: nemcsak a sokat csepült, emigráns Emberi Jogok Magyar Ligája segítségét fogadta el az ügyben, hanem Marius Moutet francia nemzetgyűlési képviselő pártfogását is, aki nemcsak hogy szocialista volt, de ügyvédként ő védte 1926-ban a Bethlen Istvánt Genfben felpofozó Justh Ivánt.¹⁷ Bár befolyásos pártfogói sikerrel jártak, a történésznek 1933 és 1939 között három-tizenkét havonta meg kellett újítania a tartózkodási engedélyét, ami nyilván nem használt sem az önérzetének, sem a létbiztonság iránti igényének.

A Baráth prioritásainak lassú módosulásáról írottakat szépen kiegészíti a fel-támadó ambíció bizonyítéka, Mályusz Elemérnek írt levele néhány hónappal a Szekfű Gyűlésnek eljuttatott közlések után:

„A pályán való elindulás módja [...] engem sokat foglalkoztat. Minduntalan azonban arra a megállapításra jutok, hogy elhelyezkedésem és új környezetem fogja megszabni az első 10–15 évi munkásságomat. Ez bizonyos megalkuvás, de anyagi forrásaim elégtelensége arra a könyvtárra és levéltárra utal, amelyiket éppen közelemben találok. Vágyaim azonban különlegesen, célkitűzéseim magasak – [ezt] Franciaországnak köszönöm.”¹⁸

17 Bár az ügy pontos tartalma nem teljesen világos (Baráth több más magyarral és lengyelrel együtt szerzett volna pénzért tartózkodási engedélyeket külföldiek számára a párizsi prefektúra egy inkompetens/korrupció hivatálnoka segítségével), és a delikvens mélyen hallgatott róla magyar nyelvű levelezésében, az esetnek elég kiterjedt dokumentációja van. Baráth személyére egyébként a francia rendőrhatalóságok már korábban felfigyeltek szlovák autonomistákkal fenntartott kapcsolatai miatt. Vö. Archives Nationales (Pierrefitte-sur-Seine; = AN), Sûreté Nationale – Fichier central, 19940434/75, art. 5986. A dosszié, amelyben Baráth rendőrségi fotója is megtalálható, része annak a hatalmas iratanyagnak, amelyet „Moszkvai fondok” (Fonds de Moscou) néven ismer a francia historiográfia: a rendőrség, a hadsereg és az egyes minisztériumok dokumentumaiból álló együttesre a németek tették rá a kezüket a II. világháború alatt, majd 1945 után a szovjet hadsereg az anyagot a Szovjetunióba szállította, és csak több részletben került vissza Franciaországba a kilencvenes években. A Baráth Tibor személye iránti szovjet állambiztonsági érdeklődést jelzi a dossziében ma is megtalálható orosz nyelvű kéréslap 1965-ből. A fondok történetéről ld. *Sophie Coeuré*: La mémoire spolée – Les archives des Français, butin de guerre nazi puis soviétique. Payot et Rivages, Paris, 2013. Bethlen felpofozásáról ld. *Zeidler Miklós*: A Móres, avagy Bethlen István megpiricskeltetése. *Múltunk* (2013) 3. sz. 168–206.

18 MTA KK Ms 6398/296. Baráth Tibor Mályusz Elemérnek. Párizs, 1932. február 3.

Eszmék és feladatok

Ám míg Szekfünek írott levele még csak átlagos, újkonzervatív idegenkedést mutatott a Harmadik Köztársaság egyetemi világától, az 1932 őszén Molnos Lipóttal közösen írott hosszás feljegyzései már erős antiszemita hangütésről és a rá későbbiekben is jellemző, kényszeres szakszógyártásról tanúskodnak. Az 1933 februárjában írott, *A franciaországi magyar ifjúsági mozgalmakról* szóló műnél – a szóhasználat, a gondolatmenet, a csomópontok alapján – sejdíthető a szerzősége, de két másikat, *A franciaországi magyar emigráció mozgalmait* és *A francia közvélemény irányítása* címűt már névvel jegyezte, az előbbit Molnos Lipóttal társszerzőségben, az utóbbit egyedül.¹⁹ E szövegekben megalkotta a „zsidó–magyar emigráció” fogalmát, amely teljesen kezében tartja szerinte a franciaországi magyar sajtót, s ennek központja a „világnak talán legnagyobb magyar pornográf könyvkereskedése” a rue Mazarinen. Ezeknek az összefoglalóknak nemcsak gyűlölködő hangneme tanulságos, hanem szerzőjüknek két másik vonása is: egyrészt a műfajtól kissé szokatlanul, meglehetősen szószátyársággal kapcsolja össze a pornográfiát és a „nemzetellenességet”, másrészt a velük együttműködő (mellékesen: kereszténynek számító) újságírók teljes nacionáléját is megadta, ami nyílt felhívás volt az esetleges retorziókra. Hogy árnyalható legyen a kép: miközben Baráth magánleveleiben az általa intézendő ügyekben általában félreérthetetlenül utalt a szöbáhozott egyének származására („Igaz ugyan, külső alakja azt mutatja, hogy valamikor Mózes hitén élt, ma azonban szenvedélyes katolikus, aki a nagyhetet Rómában szokta tölteni” – írta Stephen d’Irsay magyar származású tudománytörténészről),²⁰ de ezt még tehette abban a hitben, hogy levelezőpartnerei az ilyes figyelmeztetéseket el is várják. Párizsi tartózkodása végén, a második zsidótörvény előtti hónapokban azonban igyekezett például interveniálni a Párizsban megismert irodalomtudós, francia filológus érdekében nagy hatalmú professzoránál:

„Végül Győry János barátomról szeretnék néhány szót szólni. Ama bizonyos törvényjavaslat értelmében, amely otthon olyan nagy port vert fel, János ugyanis abban a szomorú helyzetben van, hogy jövőjét egészen reménytelennek látja. Édesanyja t. i. csak házassága után keresztelkedett ki. Mint több más ösztöndíjas, ő is a kivándorlás gondolatával foglalkozik. Egy ilyen embert elveszíteni, aki sosem volt nem-asszimilált, aki a magyar tudománynak egyik reménysége, s akinek neveltetésére az állam tandíjmentesség és ösztöndíjak alakjában ezreket fordított, valóban vétek. Nem lehetne rajta valahogyan segíteni, amíg ennek útját a törvény el nem zárja?”²¹

19 MNL OL K 757 24. cs. 3. t. 1933-as pallium, fol. 180–199.

20 MTAKK Ms 6398/298. Baráth Tibor Mályusz Elemérnek. Párizs, 1933. november 10. Ugyanezt a megjegyzést Szekfünek már így ejtette el: „azt hiszem ő már [aláhúzás az eredetiben – A. B.] az r. k. vallásban született”. Ld. OSZKK Fond 7/109. (A Magyar Szemle Társaság iratai). Baráth Tibor Szekfü Gyulának. Párizs, 1934. május 24.

21 MTAKK Ms 4180/45. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1939. február 1.

Harmincas évekbeli megnyilvánulásai alapján nem lehet egyértelműen a későbbi szélsőjobboldali történezt látni benne: ha egyáltalán írt politikáról, az inkább Bajcsy-Zsilinszky Endre mozgalmához és a Nemzeti Radikális Párthoz kötötte őt. Az általa szerkesztett, 1935-ben kiadott *A franciaországi magyarság* című munkában Baráth – több más cikk mellett – közölt egy írást, amelyben kategorizálni igyekezett az akkoriban meglehetősen népes, mintegy 30–50 ezer főre rúgó franciaországi magyar kolóniát. Írásában a „független” (azaz baloldali) magyar közösségtől megkülönböztette a „hivatalos kolóniát”, amelynek olyan ideológiai karaktert tulajdonított, ami aligha fedte a valóságot. Ady és Szabó Dezső mellett Bajcsy-Zsilinszky Endrét nevezte meg ideológiai vezérfonálként a „hivatalos kolónia” vezetői számára, kik „derékig gyökereznek fajunkban”, ellenben nem kenyerük az otthoni keresztény-nemzeti ideológia, távol áll tőlük a hazai „spirituális-vallásos felbuzdulás” és a Széchenyi-kultusz, és ha a múltból valakihez szívesen fordulnak, az Kossuth Lajos és Tisza István. E furcsa párosítást Baráth még megfejtette azzal, hogy e közösség fiataljai már a húszas években „új népies ízű nemzeti demokráciáról álmodtak, a munkás és paraszt emberi jogainak visszaadásáról. [...] A szellemeket illetőleg pedig olyan kultúrát sürgettek, amit nem kölcsönvett, hanem magyar metafizika lengne át.”²² Levezésében vannak még elszórtan utalások arra, hogy szívesen látta volna magát az amúgy is francia orientáltságú Bajcsy-Zsilinszky párizsi exponenseként.²³ Részben ez volt az oka a d’Irsayval szembeni idegenkedésének, akinél hasonló szándékokat orrontott.²⁴ És Lukinich Imre közvetítésével a frontharcos-szervezetből kinőtt „francia fasiszta” tűzkeresztesek brosrúrait juttatta el Bajcsy-Zsilinszkynek, jelezve, hogy a jobboldal Franciaországban is erősödik, és „itt a közeljövőben változás lesz”, mégpedig nagy horderejű irányváltás. Jelezte, szívesen küld további füzeteket, mert „jó lenne ezekkel kapcsolatban valamelyikünknek, akinek tudományos-történeti műveltsége van, megszólalni és a magyar viszonyok szemszögéből kijelölni e nemzetközi áramlattal kapcsolatos tennivalókat”.²⁵ Komoly kételyeink nem lehetnek afelől, hogy a párizsi magyar követségen, vagy akár Baráth közvetlen főnökei körében miként vélekedtek a „népies ízű nemzeti demokráciáról”, valamint a „munkás és paraszt

22 Dr. Baráth Tibor: Franciaországi honfitársaink magyarsága. In: *A franciaországi magyarság – egy fejezet a külföldi magyarok életéből*. Szerk. Uő. Párizsi Magyar Diákegyesület, Párizs, 1935. 21–22., ill. 25.

23 Bajcsy-Zsilinszky ez irányú nézeteiről ld. *Vigh Károly*: Adalékok Bajcsy-Zsilinszky Endre francia orientációs külpolitikai koncepciójához. Századok 105. (1971) 736–752. Külpolitikai nézeteihez újabban: *Bartha Ákos*: „Organikus rend” az „önvédelmi övezet”-ben. Bajcsy-Zsilinszky Endre birodalmi regionalizmusa. Kommentár (2016) 3. sz. 68–84.

24 OSZKK Fond 116/416. (Lukinich Imre hagyatéka), 3. sz. Baráth Tibor Lukinich Imrének. Budapest, 1933. december 28.: „Politikai orientációi is vannak, B-Zs frakciója felé. Annak errefelé való kulturális kapcsolatait szeretné kézbe venni.”

25 Uo. 12. sz. Baráth Tibor Lukinich Imrének. Párizs, d. n. [1934?]. Hogy Lukinich miképpen állt kapcsolatban Bajcsy-Zsilinszkyvel, az nem teljesen világos: talán Kolozsvárról ismerték egymást, ahol a későbbi politikus történelmi kurzusokat is hallgatott, a hat évvel idősebb, de ugyanott végzett Lukinich Imrét pedig 1909-ben ott habilitálták egyetemi magántanárrá, Bajcsy-Zsilinszky kolozsvári tartózkodása idején pedig a nem olyan távoli Dés gimnáziumában tanított.

emberi jogainak visszaadásáról”; nem véletlen, hogy a kötet kapcsán kirobbant perpatvar előkelő helyen szerepelt Baráth gravamenjeinek listáján, amikor kenyértörésre került sor közte és a Párizsi Magyar Tanulmányi Központ között.

Népi alapú, tagadhatatlanul a fajvédelem bizonyos elemeit őrző, Bajcsy-Zsilinszky szellemében fogant társadalmi reform, francia szellemi orientáció, szelektív, bár nem éppen indulatoktól mentes antiszemitizmus, a fennálló elittel szembeni, hivatali okokból gondosan palástolt kritika: ez volt az a szellemi közeg, amely a harmincéves kor körüli Baráth ideológiai hátterét adta. Ezzel az alapállással vágott bele abba a munkába, amelyre egyre inkább elhivatottnak érezte magát: a magyar történettudomány elméleti alapú reformjába.

Tervek, művek

Ehhez egészen egyedülálló lehetőség nyílt számára: 1932 nyaratól, először csak ideiglenesen, majd állandó szerződéssel a Történettudományok Nemzetközi Bizottságának (a ma is létező Comité International des Sciences Historiques-nak) lett titkársági munkatársa. Levelezéséből eddig nem derültek ki szerződtetésének pontos körülményei, de alighanem itt is a Bizottság főtítkárával, Michel Lhéritier-vel jó viszonyt ápoló Domanovszky Sándor lobbitevékenységére kell gyanakodnunk.²⁶ Ráadásul a magyar gazdaságtörténész megnövekedett renoméjára utal, hogy az 1933-as varsói kongresszus után tagja lett a bizottság szűkebb vezetésének is, a Harold W. Temperley cambridge-i történész vezette bürónak.²⁷ A háború előtti gyökerekkel rendelkező szervezet 1926-ban létrejött formájában a húszas években divatos népszövetségi kooperáció szellemét kívánta átültetni a nemzetközi történetírásba és annak társtudományaiba. A Carnegie Alapítvány támogatásával Párizsban működő szervezet lehetőséget nyújtott a vesztes államok történészeinek a nemzetközi tudományos életbe való visszatérésre, folyóirata és az általa kiadott bibliográfiák segítették az eligazodást az egyes nemzeti tudományok termésében, ötévente megtartott nemzetközi konferenciái pedig a tudományos eszmecsere mellett a harmincas évek kontextusában egyre gyakoribb politikai pozicionálást is szolgálták. A közép-európai kisállamoknak az 1933-as varsói vagy az 1938-as zürichi konferencia egyedülálló lehetőség volt arra, hogy történetpolitikai prioritá-

26 Domanovszky, Molnos Lipót és a minisztérium ezzel kapcsolatos levélváltásait ld. MTAKK Ms 4522/6. Molnos Lipót Domanovszky Sándornak. Párizs, 1932. június 7. (mellékelve Lhéritier ezzel kapcsolatos levele) és Ms 4522/9. Átirat a VKM-nek Baráth alkalmazásával kapcsolatban. [1932. június.]

27 A CISH történetéről alaplunka: *Karl Dietrich Erdmann*: Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1987. Az újabb irodalomból hasznos összefoglaló, főleg a német kérdésre exponáltan: *Agnes Blänsdorf*: Une collaboration scientifique „dans un esprit vraiment oecuménique et international”. Les congrès internationaux d’historiens et le Comité International des Sciences Historiques dans l’Entre-deux-guerres. *Revue Germanique Internationale* 12. (2010) 209–228.

saikat érvényesítsék, és pozicionálják magukat a nemzetközi tudományos térben. Ezekon a konferenciákon, ha a résztvevők számát és az elfogadott előadások, jelentések számát nézzük, Magyarország a harmincas években jól teljesített: a szomszédos országok közül Romániával és Csehszlovákiával volt egy súlycsoportban; megelőzte Jugoszláviát és Ausztriát.²⁸ Bár a titkárság munkatársaként elvileg semlegesnek kellett lennie, Baráth a háttérből rendszeresen szervezte a magyar részvételeket, szorgalmazta a mindig késésben lévő éves nemzeti bibliográfiák megírását, új irányokra (bibliográfia, Kelet-Európa fogalmának kutatása, történeti képkutatás) igyekezett felhívni támogatói figyelmét, és maga is publikált a CISH *Bulletin*jében. És nagy előszeretettel levelezett a Comité levélpapírján, akkor is, amikor egyáltalán nem a nemzetközi szervezet ügyeiben írt.

1932-ben még fizetés nélkül dolgozott, 1933-tól már évi 10 ezer frank javadalmazásért (a korszakban ez 2500–3000 pengővel volt egyenértékű), ami, ha nem is volt krózsusi összeg, hasznosan egészítette ki a tanulmányi központban kapott apanázst. Időnként külön támogatásokat kapott hazulról a nyári franciaországi tartózkodásokra,²⁹ a Comité külföldi eseményein való részvételre, főként utazási költségekre és a *L'histoire en Hongrie* című háromrészes cikksorozatának könyv alakban való kiadására.³⁰ A comitébeli munka számos ismeretséget hozott számára, feltehetően emiatt gondolta 1937-ben, hogy esélye lehet megörökölni az akkor elhunyt Eisenmann tanszékét a Sorbonne-on, és ennek kapcsán keltette magát egy kicsit legfőbb pártfogója előtt:

„Szerény véleményem szerint ennek a három kritériumnak – politikai megbízhatóság, ismert név és sorbonne-i doktorátus – magyar ember is megfelelné. [...] Egyébként a sorbonne-i doktorátus nem olyan elérhetetlen dolog. Lukinich úr biztatására magam is gondoltam rá, de kilátástalanul érdemes ilyenbe belevágni?”³¹

Más, Baráthtal kevésbé rokonszenvező leírások szerint konkrét lépéseket is tett a tanszék elnyerése érdekében, amelyet azonban végül más kapott meg (akiről Baráth szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy nemcsak maga zsidó, hanem pártfogói is azok). Párizsi tartózkodásának vége felé pedig még élt benne a remény, hogy Lhéritier (akit levelezésében néha csak „francia gazdám”-nak nevezett, szemben például Lukinich Imrével, akit csak jelző nélküli „Gazdám”-nak; erre valószínűleg azért vetemedett, mert a professzor volt a CISH magyar nemzeti bizottságának elnöke) leköszöntével főtitkárhelyettesnek választják és Párizsban maradhat.³² Hogy milyen szerepfelfogásban dolgozott a CISH-ban, arról levelezé-

28 Erdmann, K. D.: i. m. (27. jz.) 462–472.

29 MTAKK Ms 4522/13. Domanovszky Sándor Hóman Bálintnak. Budapest, 1934. április 21. De hasonló segílyt kapott 1933-ban is, mert az Ösztöndíjtanács 10 hónapos ösztöndíjakat adott, amelyek a nyári tartózkodásra nem bizonyultak elégségesnek.

30 MTAKK Ms 537/34. Baráth Tibor Lukinich Imrének. Párizs, 1935. december 20.

31 MTAKK Ms 4180/40. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1937. október 14.

32 MTAKK Ms 4180/44. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1938. szeptember 17.

se elég pontos képet ad: nem a történelmi tudás átadásának magasztos eszméje és a nemzetközi konszenzus megteremtése fűtötte, hanem – részben nyilván jogosan – a nemzetek közötti versengés terepének látta a szervezetet, ahol a magyar érdekeket a szomszéd államokkal szemben igyekezett megjeleníteni. A CISH *Bulletin*-jének egyes számairól jegyezte meg, hogy mintha azok szinte kizárólagosan a „francia kultúrfölény” kidomborításának irányába mutatnának. Nem a nemzetközi együttműködés szelleme dominál, hanem a „nacionalista” hangütés. „Mintha a nemzetközi szervek nagy tribünökké változtak volna át, ahonnan univerzális ködmenben nagyon is partikuláris érdekeket terjesztenek.” Majd hozzátette:

„Mai meggyőződésem mindenesetre az, hogy kultúrpolitikában bármiféle univerzális kategóriát – ha egyáltalán el akarunk érni – csakis a nacionális szellemen keresztül érhetünk el. Tudományunk ködmenébe burkolva újabban ismét igen erős kisantant s általában, szláv mozgalom észlelhető itt Párizsban. A történettudomány történetét s a magyar nemzetkép franciaországi változatait élénkebben figyelve, megdöbbenve látom, hogy a szláv kultúra milyen hatalmas erővel és nagy céltudatossággal halad előre. Mi teljesen elszíntelenedtünk és mintha »útban lennénk«.”³³

Saját szerepét a bizottságban igyekezett nemzeti „örhellyé” stilizálni és saját munkájának ebben a versengésben országos jelentőséget adni. Ez nemcsak Magyarország és a magyarság utódállamokkal szembeni lemaradásainak, tudomány-szervezési gyengeségeinek szüntelen taglalásában állt, hanem érvként jelent meg otthoni cikkeinek publikálásánál, hangvételénél is.³⁴ „A magyar történetírás francia frontján mondhatni teljesen egyedül küzdök” – írta panaszosan Balogh Józsefnek, a *Nouvelle Revue de Hongrie* szerkesztőjének, amikor művéről érdes kritika jelent meg.³⁵ Számtalan esetben indokolta azzal írása hangvételét, hogy arra franciaországi állása miatt van szükség, nehogy kikezdhessék. Sőt volt, hogy „itteni működésem további zavartalansága érdekében” Lathó István álnéven jelentetett meg recenziót Emile Haumant Jugoszlávia kialakulását bemutató művéről.³⁶ Saját szerepének a nemzeti érdekekkel való azonosítása jelezhet egyszerű érvényesülési stratégiát, de annyiszor ismétlődik, hogy olvasóját méltán gondolkodtatja el a személyiség átalakulásáról.

Voltak olyanok, akik átláttak működésén: Eckhardt Sándor, a honi francia filológia egyik választófejedelme valószínűleg sohasem kedvelte Baráthot, és mivel Molnos Lipóttal kitüntetett viszonyt ápolt, érthető nehezteléssel nézte Baráth nyo-

33 MTAKK Ms 4180/36. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1935. február 6.

34 „[...] azt vagyok bátor megemlíteni, hogy visszalépésem esetén főleg görög, román és cseh részről remélhető az új titkár, akit ezúttal a közép-európai államokból fognak megválasztani.” OSZKK Fond 15/250. Baráth Tibor Hóman Bálintnak. Párizs, 1932. november 22.

35 OSZKK Fond 1/201. Baráth Tibor Balogh Józsefnek. Párizs, 1937. május 25.

36 *Lathó István*: Haumant, Emile: La formation de la Yougoslavie XV-XXème siècle. Századok 69. (1935) 352–357. Vö. MTAKK Ms 6398/306. Baráth Tibor Mályusz Elemérnek. Párizs, 1935. február 21.

makodását. Baráth – panaszai szerint – egy nyílt és – véletlenül, szándékosan? – szeme előtt hagyott levelezőlappból értesült arról, hogy Eckhardt az eltávolításán mesterkedik. Ezt annál is rosszabbul élhette meg, mert ő maga kezdetben viszonylagos őszinteséggel írt neki saját motivációjáról. 1937 folyamán polémiába bonyolódott: Eckhardt kritikát írt a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ba Baráth francia nyelvű historiográfiai összefoglalójáról.³⁷ A munkát hasznosnak ítélte ugyan a külföldi olvasó számára, de némi joggal vetette fel Baráth fogalomhasználatának öntörvényűségeit, elfogultságát a szellemtörténettel kapcsolatban, és harcosan védelmébe vette a szerinte teljesen félreértett Szekfűt. Baráth a kritikán halálosan megsértődött, és Balogh József szerkesztő minden ellenkező irányú igyekezete dacára válaszolni is kívánt rá. Baráth érvelésében megint csak totálisan azonosította magát a magyar történettudomány külföldi megítélésével, és annak nevében kívánt elégtételt: „Könyvem idekünn olyan nagy elismeréssel találkozott és odahaza a magyar kultúra legfőbb öre, Hóman ő excellenciája, olyan meleg hangon nyilatkozott róla” – írta első dühében, majd Balogh vonakodását tapasztalva, némi szerkesztői pedagógiát is vitt későbbi válaszaiba. Szerinte eleve nem volna szabad egymás munkáit világnyelven ócsárolni, vagy hallgatni kell róla, vagy a vitát ott-hon elintézni, vagy jobbat írni. „Ez a norma egyébként olyan közismert, hogy a legutolsó rangú francia nyelven megjelenő balkáni folyóiratok szerzői is hozzátartják már magukat” – jegyezte meg némi éllel. Eckhardt a jegyzeteiben egyáltalán nem tartotta magát ehhez, szerinte

„vicclapba illő stílusban ír és az ő szokványos gunyoroskodásával dorongol le olyan munkákat, amelyek itt a magyar névnek becsületet szereztek. [...] Az én szerény munkám, amely a világirodalomban első kísérlet arra, hogy egy nemzet történetírását szerves elméleti, módszertani és gyakorlati összefüggéseiben mutasson be, amely tehát unikum a maga nemében és amit több országban máris mintaképpül választottak – a magyar történetírásnak idekint nagy becsületet szerzett.”

Eckhardt ezt az erőfeszítést szerinte lefitymálta, és európai helyett divatjamúlt balkáni hangnemben vitatta az ő munkáját, állította Baráth „francia barátaira” hivatkozva.³⁸ Némi huzakodás után a szerkesztőség az 1937. júliusi számban, másfél sűrűn szedett oldalon lehozta Baráth válaszát, majd a budapesti egyetem professzorának viszonyválaszát, és ezzel a vitát lezártak tekintette.³⁹ Baráth jobbára elvetette Eckhardt felvetéseit, és ha el is fogadta őket (például a „szellemtörténet” hazai genezisének illetően), azt csak mellékesen tette. Önérzetesen kérte ki magának a szakirodalom ismeretének hiányát, a fogalomalkotásairól meg csak annyit jegyzett

37 *Alexandre Eckhardt*: Chronique du mois. *Nouvelle Revue de Hongrie* (1937. ápr.) 351–354.

38 OSZKK Fond 1/201. 2158. sz. Baráth Tibor Balogh Józsefnek. Párizs, 1937. április 19.; uo. 2159. sz. Balogh József Baráth Tibornak. Budapest, 1937. május 14. és uo. 2160. sz. Baráth Tibor Balogh Józsefnek. Párizs, 1937. május 25. (az idézet ez utóbbiból való).

39 *Tibor Baráth*: Réponse à M. Eckhardt. *Nouvelle Revue de Hongrie* (1937. júl.) 82–83.; *Alexandre Eckhardt*: Réponse à M. Baráth. Uo. 84.

meg, hogy arra „komoly oka volt”. Eckhardt válaszában némiképp elveszítette a türelmét, és – miközben Szekfű *Három nemzedékének* méltó helyét hiányolta, és mintegy mellékesen beleszúrt az éppen ezekben a napokban elhunyt Eisenmannba is – zárásként annyit jegyzett meg: „Összefoglalom: Baráth Úr túl fiatal ahhoz, hogy összegezze a magyar történetírás új szellemi áramlatait, hiányzik neki a távlat, amit csak egy hosszú élet pozitív kutatásai adhatnak meg” – jöllehet az összefoglalás hasznosságát továbbra is elismerte.⁴⁰ De hogy az affér Eckhardtban is mélyebb nyomokat hagyott, azt jelezte Balogh Józsefnek az affér után írott levele, ami leleplezte Baráth álláspontjának hamisságát.

„B[aráth] levele jellemző emberi dokumentum. Neked hízeleg, Mülleren üt, de azért nem adja meg, amit kérsz, mert fél, hogy most folyamatban lévő sorbonne-i dolgát elronthatná, ha valamelyik [Jacques] Ancellal [a francia geopolitikai iskola egyik alapítója, szláv-szakértő, a Sorbonne tanára 1938-tól] vagy akár csak régibb elődjeikkel szembe kerülne. Ez az a sokat hangoztatott őrállás! Mert ha állásba kerül, akkor sem fog tudni csinálni semmit ellenük, ugyanezen okokból. A nemzetiségi kérdésre nézve »bocsátkozz csak tárgyalásokba« vele, talán eléred »nagyvonalúságát«. Nagyon jó okoskodás az is, hogy amit magyarul megír, azt nem lehet franciául megírnia. Mintha az oláhok, csehek nem tudnának magyarul és nem adhatnák be a franciáknak a nekik kellemetlen dolgokat.”⁴¹

Az „őrállás” önáltatása mellett a levél átvezet egy másik, Baráthtal kapcsolatos problémához: a be nem teljesített ígérekhez. Baráth 1931–1932-től tele volt tervekkel. Részben tudományszervezésiakkal: francia nyelvű magyar történész folyóiratot akart (ami annál is nehezebben volt emészthető közvetlen főnöke számára, mert a tanulmányi központban éppen Baráth volt megbízva a harmincas évek elején Genf-ből Párizsba költöztetett *Revue des Etudes Hongroises* szerkesztőségi ügyeivel), a tanulmányi központtól különböző párizsi magyar történeti intézetet, új diszciplínák meghonosítását a magyar történettudományban, könyvsorozatot a „magyar sorsproblémákról”, magyar történetírók kiközvetítését francia gyűjteményes kötetekbe. Ebből született az egyik leghosszabban elhúzódó és végül kudarccal végződő ügye: Mályusz felkérése a Gustave Glotz szerkesztette *Histoire générale* című összefoglaló műhöz. Másrészt folyamatosan cikk-, tanulmány- és könyvtervek foglalkoztatták: „a világtörténet új szemléleti módjáról szeretnék írni” (1932. február),⁴² a „Magyar Történet” gondolkodóiról és a francia közélet Magyarország-képéről (1932. november),⁴³ a franciaországi magyar emigráció történetének feldolgozása, kritikai tanulmány az új magyar történelemszemléletről (1933. február),⁴⁴ *A mai Franciaország* című kötetre készült a Magyar Szemle Kincsestára sorozatban,⁴⁵ a magyaror-

40 Eckhardt, A.: i. m. (39. jz.)

41 OSZKK Fond 1/878. 8356. sz. Eckhardt Sándor Balogh Józsefnek. Budapest, 1938. március 30.

42 MTAKK Ms 6398/296. Baráth Tibor Mályusz Elemérnek. Párizs, 1932. február 3.

43 OSZKK Fond 15/250. Baráth Tibor Hóman Bálintnak. Párizs, 1932. november 22.

44 MTAKK Ms 4180/34. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1933. február 23.

45 OSZKK Fond 7/109. 5. sz. Baráth Tibor Máriássy Ferencnek. Párizs, 1934. október 10.

szági nemzetiségi kérdés történetéről szóló „400 oldalas könyv” (1938 tavasza) járt a fejében.⁴⁶ És a személyes építkezésében is hasonlóan burjánoznak a nem vagy csak félig megvalósult tervek: szeretett volna megtanulni románul és csehül, jól megtanulni angolul, állami szolgálatba jutni vagy éppen a Sorbonne-on doktorátust szerezni. Szervezőmunkájának minőségét természetesen nem a kudarok vagy a félbehagyott munkák mutatják. Ám amit ezzel szembe lehet állítani, ami valóban megszületett: az nem túl sok. Mintegy másfél tucatnyi recenzió, ismertetés és beszámoló a *Századok*ban (például a francia tankönyvek magyarsággképéről), programadó tanulmányok a *Debreceni Szemlé*ben, egyes emlékkönyvekben (Szentpétery- és Domanovszky-emlékkönyv), és összefoglaló írások a magyar történettudomány egyes diszciplínáiról a CISH folyóiratában.⁴⁷ Hozzá kell tenni, a két tisztelegő kötetben Baráth fontos témákkal foglalkozott: egyrészt Kelet-Európa fogalmáról tett lényeges megállapításokat, másrészt bemutatta, hogy amit a magyar történettudományban pozitívizmusnak tekintettek, az nagyon kevés ponton illeszkedik a francia tudományosság comte-i hagyományához. Ebben az időszakban összesen két nagyobb műve született, mindkettő többrészes folyóiratcikk formájában: az egyik a már említett *L'histoire en Hongrie* című munka, a másik a hasonló módszerrel készült *A dunai táj a francianyelvű történetírás tükrében*.⁴⁸ Mindkettő voltaképpen a szerző személyes meglátásaival díszített, az általa megalkotott kategóriákra osztott bibliográfiai ismertetés a tárgyról.

A magyar történetírást ismertető, csaknem 160 oldalas munkában a lehető legszélesebb értelemben vette témáját, és a szociológiától a művészettörténet-íráson át az irodalomtörténetig egy sor témával foglalkozott, ami nem feltétlenül tartozott a tárgyhoz. A jelzők és az írás egyéb apró jelei pontosan kirajzolják Baráth támogatói körét (az első lábjegyzetet Domanovszky kapta, az utolsót saját magának osztotta ki, hivatkozott Eisenmann kiegyezésről szóló művére mint „alaplámára”), míg az általa túlzottan németesnek tekintett szellemtörténeti iskola megítélése jóval ambivalensebb a munkában. Baráth az írásban egyértelműen a magyar nemzeti történelem letéteményeseként pozicionálta magát: erre utal a többes szám első személy használata („nálunk”, „a mi történetíróink” stb.), 1918, illetve 1920 „katasztrófaként” való megidézése és a történetpolitikával kapcsolatos pozitív jelzőknek a jelenkorhoz közeledve egyre erősebb burjánzása, főleg mestereihez vagy a tudománypolitika irányítóihoz kötődően. A mű másik figyelemre méltó vonása, hogy a történeti gondolkodók közül legnagyobb mértékben láthatóan a szegedi klasszika-filológus, Hornyánszky Gyula elméleti munkái hatottak rá, akit egyúttal

46 OSZKK Fond 1/201. 2161. sz. Balogh József Baráth Tibornak. Budapest, 1938. március 21., valamint Baráth válasza: uo. 2162. sz. Párizs, 1938. március 24.

47 *Baráth Tibor*: Kelet-Európa fogalma a modern történetírásban. In: Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. Egyetemi Ny., Bp., 1937. 23–43., ill. *Uő*: Comte pozitívizmusa és a magyar pozitívizmus. In: Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Dunántúl, Bp., 1938. 5–30. Ezeket ismerteteti *Paksa R.*: i. m. (1. jz.) 71–73.

48 *Baráth Tibor*: A dunai táj a francianyelvű történetírás tükrében. *Századok* 71. (1937) 55–85., 203–230.

a két háború közötti „történetkritikai iskola” alapítójának tett meg.⁴⁹ A mű két nagy, kronologikusan tagolt részből áll (1918 előtti és utáni fejezetek). A szerző általában intézmény- és kiadványtörténettel indít, ismerteti a történetírói iskolákat, majd az egyes életműveket, illetve kitér a segédtudományoknak tekintett kutatási ágakra, a statisztikától az irodalomtörténetig.

Baráth – aki magát a társadalom- és gazdaságtörténészek új nemzedékében helyezte el⁵⁰ – élénken bírálta a magyar tudományosság illeszkedését a német szakirodalom sokszor homályos nyelvezetéhez,⁵¹ ragaszkodását az öncélú adatgyűjtögetéshez; kárhóztatta a nyelvi elszigeteltség fenntartása és az egyetemes történelem művelésében tapasztalható hiátusok miatt. A legtöbb morgolódást vélhetően kategorizációja váltotta ki. Az általa adott nevek az egyes történeti iskoláknak („szocialista-nyugatos”, „naturalista”, „fajvédő-turanista”, „újidealista” stb.), és főleg vezéralakjaik munkássága, illetve azok elhelyezése magyar közegben némi vitára adott okot. És ez a kritika annyiban mindenképp jogos volt, hogy míg a „nyugatosságot” egyértelműen a polgári radikális értelmiségiekhez és a *Nyugat* folyóirathoz kötötte, de történészi munkát meglehetősen keveset tudott melléjük rendelni, és maga a fogalom („occidentaliste”) idegen volt és maradt a francia történetírásban (kivétel a szlavisztika egy szegmense, amely azonban gyakran idézőjelben használja a fogalmat – és teljesen másra is érti). Hasonló a helyzet a „turanista-fajvédő” történészekkel: Márki Sándoron kívül csak olyan kiadványokkal tudta igazolni ennek létét francia olvasója előtt, amelyek vagy nem történészi munkák (Lechner Jenő, Teleki Pál vagy Huszka József füzetei-könyvei), vagy egészen egyszerűen nem mennek túl a kegyes filozófálgatáson (Paikert Alajos). És Márki elképesztő méretű munkásságát aránytévésztés csak a turanizmus felől megközelíteni, még ha az eszmekör meg is érintette őt. Az még önmagában időtállóvá tehetné művét, hogy Baráth más szemmel mér, mint az elmúlt időszak magyar történettudománya, de az 1920 és 1935 közötti időszakról olvasva sorait, mintha nem tudna különbséget tenni centrális művek (*Három nemzedék, Magyar történet*, a klebelsbergi–hómani tudománypolitika minőségi vállalkozásai) és saját művei vagy barátai-évfolyamtársai készülő írásai között. Ettől a mű sok esetben – néhány valóban inspiráló állítás mellett – elegye a rosszul fókuszált (mert a francia és a magyar olvasóra egyaránt sandító, illetve a „történettudomány” fogalmát túl szélesen értelmező) póre adatsorolásnak, a felsőbbség irányában tett látványos hódolatnyilvánításoknak és az erőltetett kategóriaalkotásoknak. Ráadásul a mű végéről kínzóan hiányzik valamiféle, a francia karteziánus gondolkodásban mindig is fontos szintézis, összefoglalás: a külföldi magyarok történeti feldolgozásáról szóló összefoglalók megemlítése (Mályusz Elemér, Kende Géza és természetesen Baráth Tibor könyvei) után a mű egyszerűen félbeszakad.

A munka nagyon sokáig készült, már 1932-ből vannak nyomok a levelezésében arra, hogy ilyesmivel foglalkozik, 1934 májusában Szekfünek azt jelentette,

49 Meglátásaira több helyen visszatér, a leghosszabban: *Barath, T.: L'histoire en Hongrie* i. m. (2. jz.) 110–114., ill. 633.

50 *Tibor Barath: L'histoire en Hongrie 1867–1935. Revue historique* 178. (1936. júl.–dec.) 27.

51 *Barath, T.: L'histoire en Hongrie* i. m. (2. jz.) 635.

hogy már egy éve a szövegen dolgozik, az azonban csak 1936-ban jelent meg a *Revue historique* hasábjain. (Úgy tűnik viszont, hogy a Budapesten, az MTA támogatásával kiadott francia nyelvű könyvváltozat már 1935-ben megjelent, az impresszuma legalábbis erre utal. Baráth 1935 végén mondott köszönetet Lukinich Imrének a támogatás megadásáért.)⁵² A megjelenés után szétosztott különnyomatokat a francia szellemi életben megszokott, szépen megfogalmazott köszönőlevelek viszonzták – ezekből Baráth bőven idézett, amikor szüksége volt rá, de történeti hivatkozásként alig találkozunk vele (a *Revue historique* későbbi cikkeiben például nem bukkan fel utalás a műre). A háború megtépázta Baráth renoméját, 1945 után pedig Kelet-Európa és benne Magyarország történetírása is háttérbe szorult a francia tudományosságban, így a citálásának alkalmá sem adódott.

A francia politika- és földrajztudomány, illetve történetírás Magyarországgal foglalkozó irodalmának áttekintése tükörképe az első munkának. Míg az *Histoire* a francia közönségnek igyekezett bemutatni a magyar történettudomány kialakulását, intézeteit és áramlatait, addig a *Dunai táj* a magyar közönséget igyekezett megismertetni a francia történetírás Monarchiával és az utódállamokkal foglalkozó irodalmával. A hatvan oldal terjedelmű, két részletben közölt írás meglepően keveset, alig hat lapon foglalkozott az 1871–1914 közötti, a térségre vonatkozó francia irodalommal, és fókuszát az 1920 utáni másfél évtized historiográfiai, földrajzi, illetve politikatudományi termése jelentette. (Történelemlről és politikáról – egyébként lényeglátóan – Baráth megjegyezte, hogy a francia szakirodalomban szorosan együtt jár.) A téma természeténél fogva a szerző itt kevésbé élhetett fogalomgyártó szenvedélyével, amennyiben a francia szakirodalom korábban jól bejáratott fordulatait kellett használnia, legfeljebb azok fonák voltára hívhatta fel olvasója figyelmét (így például a korszakban egyre elterjedtebb Magyar–Hongrois különbségtételre). Baráth, aki megengedte magának azt a csínyt is, hogy rezzentesen arccal hivatkozzon saját, a *Századokban* álnéven közölt Haumant-recenziójára, e munkájával érezhetően magyar patrónusai felé akart gesztust tenni: írása minden fontosabb ponton illeszkedik a kortárs magyar történetpolitikai beszédmód elemeihez. A Kárpát-medence politikai egysége gondolkodásának vezérfonala, a szétrombolása a zsákmánypolitika diktálta geopolitikai hiba, utóbbi bekövetkezte pedig szűk értelmiségi csoportok aknamunkájának eredménye stb. Fókuszváltásában beszédes, hogy ugyanarról a könyvről miképpen nyilatkozik a francia és a magyar közönség számára készült művében: az 1919 utáni magyar emigráció egyes műveinek értékelése az, ahol a két téma érintkezik. Így Diner-Dénes József *La Hongrie. Oligarchie, nation, peuple* (Párizs, 1927) című könyve a francia összefoglalóban jobbára semleges említéseket kapott, az 1937-es cikkben a kontextus már egyértelműen elítélő.⁵³ Baráth a szövegben skrupulusmentesen használta az „oláh”, „tót” megnevezéseket, amit egy francia nyelvű összefoglalóban aligha tehetett volna meg. Ezzel is jelezve, hogy komolyan gondolja régi tézisének a magyar és a francia történeti piac inkompatibilitásáról: láthatóan nem tartott hátránytól a

52 OSZKK Fond 7/109. 1. sz. Baráth Tibor Szekfű Gyulának. Párizs, 1934. május 24.

53 Ld. Baráth T.: A dunai táj i. m. (48. jz.) 208., 210–211.

tanulmány közlése miatt. Mivel azonban tisztában volt a Magyarországon leírtak súlyával, határozottan elzárkózott attól, hogy a tanulmányt vagy annak kivonatát franciául is közreadja.⁵⁴

Búcsú Párizstól

A *Századok*-beli írás megjelenésének időpontjában már vizsgálat zajlott ellene a Párizsi Magyar Tanulmányi Központban, részben a párizsi magyar követség munkatársainak közreműködésével. Baráth 18 oldalas válasziratot szerkesztett Molnos igazgató állításaira, amelyben cáfolta az őt hanyag munkavégzéssel, a történeti munkásságában hazafiatlansággal és a Párizsi Magyar Diákegyesületben gondatlansággal vádoló főnökét, sőt ellentámadásba is lendült. Molnosnak felrótta felületes munkafegyelmét, személyzeti politikájának következetlenségeit, a kollégáival szembeni állítólagos illojalitását, sőt darabos modorát is. Viszonyuk megromlását 1933 őszére datálta, és nem riadt vissza az inszINUÁCIÓTÓL sem, amikor álláspontját kellett megvédeni. Nemcsak megemlítette, hogy a Magyarországon az egyetemekről kommunista szervezkedésben való részvétel miatt kizárt Mód Péter „titkár” lehet a Központban és bizalmas természetű feladatok vannak rábízva, de megjegyezte azt is, hogy „mióta ő intézeti »titkár« lett, azóta a helybeli kommunista sajtó, mely korábban M. L.-ot különös szeretettel támadta, egy rossz szót sem szól róla”.⁵⁵ Molnost ezenfelül „ottomán deszpotizmussal” vádolta, utalt Molnos frontszolgálatból származó „ideggyengességére”, sőt irodalmi ízlésének fogyatékoságait is felrótta: „irodalmi kritikájára jellemző, hogy Mécs Lászlót tartja a legnagyobb magyar költőnek [...] ugyanakkor, amikor Babits Mihály és Áprily Lajos még életben van” – osztotta meg a maga értékrendjét válaszirata olvasóival.⁵⁶ Védekezésében többször felbukkant az a tény, hogy Molnos nem védte meg őt a „feljelentésekkel” szemben, sőt azok létének hírére maga terjesztette Budapesten, ami félreérthetetlenül utal arra, hogy léteztek ilyen feljelentések, amelyeknek azonban az intézeti dokumentációban nincs nyoma.

Kiutat az jelenthetett volna neki, ha történeti kutatásokkal foglalkozó Párizsi Magyar Kultúrintézetet hoztak volna létre számára.⁵⁷ Domanovszky kezdetben érezhetően támogatta a tervet. Ezzel az elképzeléssel párhuzamosan erősödött meg a sorbonne-i kinevezés ideája 1937 őszén–1938 tavaszán, ezek a törekvései azonban gyengítették is egymást. Eckhardt a vele szövetségben lévő Molnos mellett Aurélien Sauvageot-t, a Langues O’ magyar tanszékének vezetőjét is mozgósította Baráth intézetterve ellen. Ahogy láthattuk, nem habozott a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ba sem kritikát írni, és hadjáratával egészen Szily Kálmán VKM-államtitkárig ment, aki előtt kijelentette, hogy Baráth történelemszemlélete nem alkalmas

54 OSZKK Fond 1/201. 2162. sz. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1938. március 24.

55 MTAKK Ms 4523/151. Baráth Tibor válaszirata Molnos Lipót vádjaira. Párizs, 1937. január 7. oldalszám nélkül, 37. jz.

56 Uo. 47. jz.

57 MTAKK Ms 4180/39. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1937. október 5.

a magyar történetírás külföldi képviselőjére, különösen úgy nem, hogy a turbulens ifjú történésznek a Sorbonne van kilátásba helyezve, ezért kinevezése éppenséggel fölösleges is.⁵⁸ 1938 tavaszán néhány hónap leforgása alatt kiderült, hogy mindkét terve kudarcot vallott: Jacques Ancel jóval esélyesebbnek tűnt a sorbonne-i katedrára (amit végül meg is kapott), és Eckhardtnak és barátainak a támadása is sikerrel járt: Baráth maga is kész tényként kezelte a tanulmányi központból való távozását is.⁵⁹ Ezt jelezte az is, hogy megpróbálta elérni: kilépése után tovább használhassa a könyvtárt, mert tartott tőle, hogy Molnos igazgató azt lehetetlenné teszi számára.⁶⁰ Felmentésére valószínűleg azért nem került sor, mert Budapesten nem akarták veszélyeztetni az ország sikeres részvételét a CISH zürichi kongresszusán. Levelei tanúsága szerint ősszel még táplált bizonyos reményeket azzal kapcsolatban, hogy a nemzetközi szervezetben előrébb léphet főtitkárhelyettesnek. Az év végére már elég reményvesztettnek tűnt, bár a tanulmányi központban meg tudott kapaszkodni:

„M. L. idegbaja fokozódik, s ennek következtében a »rendszer« mind elviselhetetlenebbé válik. [...] Most már én is azzal a gondolattal foglalkozom, hogy ha a helyzet nyárig nem változik meg, hazahelyeztetésemet fogom kérni, bár teljesen tudatában vagyok annak, hogy ezzel mit veszíthetek.”⁶¹

Bár az áldozathozatal, a saját veszteség hangsúlyozása hazafelé folytatott kommunikációjának folyamatosan része volt, ezáltal valószínűleg komolyan gondolta a leirtakat. A mindinkább élesedő francia bel- és külpolitikai helyzetben, ahol állandóan feje fölött lebegett a kiutasítás, és saját egzisztenciális tervei sorra hajótörést szenvedtek, komolyan el kellett gondolkodnia jövőjén. Immár nemcsak magáért felelt, hanem családjáért is: 1935-ben Párizsban fia született. Két héttel a hazahelyezést fontolgató levele megírása után hosszú időre ágynak esett.⁶² Sárgaságot kapott, majd – saját leírása szerint – máj- és gyomorhurutot. Nagyon legyen-gült és lefogyott, ilyen körülmények között kérelmezte hazatérését.⁶³ Vízumkérelmét azonban még látszólag azzal a szándékkal adta be, hogy visszatér Franciaországba.⁶⁴ A vízumot megkapta, időközben azonban a francia biztonsági

58 Erről az intervencióról, valószínűleg magától az államtitkártól vagy Nagy Ivántól, a VKM külföldi kulturális kapcsolatokkal megbízott miniszteri tanácsosától, a Párizsi Magyar Diákegyesület volt elnökétől és a Baráth által szerkesztett évfordulós kötet szerzőjétől az érintett is tudomást szerzett: MTAKK Ms 4253/173. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1937. december 29.

59 MTAKK Ms 4180/42. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1938. február 10., ill. MTAKK Ms 4253/175. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1938. március 4.

60 MTAKK Ms 4180/42. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1938. február 10.: „utolsó kívánságom csak az volna, adjon utasítást a VKM a központnak, hogy feladataim eredményes ellátása céljából a könyvtárt a legnagyobb szabadsággal bocsássa rendelkezésemre. Tartok attól, hogy esetleg ezen a téren erős megszorításban lesz részem, mielőtt az intézettől eltávozom.”

61 MTAKK Ms 4180/45. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1939. február 1.

62 Az orvosi igazolást ld. AN 19940434/75, art. 5986. Párizs, 1939. május 8.

63 Betegségéről Domanovszkynak is írt: MTAKK Ms 4523/186. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1939. április 16.

64 AN 19940434/75, art. 5986. Kézzel írt vízumkérelem. Párizs, 1939. május 19.

szolgálat, a Sűreté sem tétlenkedett: mivel úgy ítélték meg, hogy Baráth „hitlerista eszméket terjeszt” és a „magyar követség ügynöke”, újabb információkat igyekeztek szerezni róla. Ennek az lett az eredménye, hogy az 1933-as határozatot immár végérvényesnek tekintették, és 1939. július 20-án az ekkor már távol lévő Baráthot kiutasították az országból. Az elutazás előkészületei azonban azt mutatták: Baráth maga is tisztában lehetett vele, hogy távozása, legalábbis a magyar tanulmányi központból, végleges lesz. Átadta ügykörét, a rá bízott iratokat és elszámolásokat Molnos igazgatónak, aki annak ellenére nem engedett a személyes átadás-átvételtől, hogy beosztottja levélben jelezte neki: fizikailag gyengének tartja magát a személyes találkozóra.⁶⁵ Május végén tehát hazatért Magyarországra, és nem sokkal később munkába állt a Magyar Nemzeti Múzeumban. Párizsi életének lezárásaként, egy évvel később, 1940 nyarán a kultuszminisztérium még 1856 pengőt utalt át számára „hivatalból történt áthelyezésével kapcsolatosan felmerült költségeinek fedezésére”, amit azonban a Párizsi Magyar Tanulmányi Központ költségvetéséből vontak le.⁶⁶

Mire hazaért, a magyar történettudomány nagyjaihoz írott levelei elapadtak: nem írt többet Szekfünek, Mályusznak, Lukinichnak, se a befolyásos Balogh Józsefnek (Mályusszal és Lukinichsal kapcsolata kolozsvári egyetemi tanárként támadt fel néhány udvariassági formula erejéig, ám Lukinichnak írott válaszából már nem nehéz kihallani a budapesti professzor távolodását és a neheztelés hangsúlyait), a korábban megnyerni kívánt Hómanról 1943-ban már elég rossz véleménye volt. Mályusz magyar történettudományról írott művét így nyugtázta:

„Kedves Barátom! Folyó hó 5-én kaptam kézhez a magyar történettudomány szomorú helyzetét nagyszerű elmeéllel feltáró művedet. Hát bizony gondolkodóba kellene, hogy ejtse ez a tableau mindazokat, akik a sors kegyéből immár 10–15 esztendeje állnak nagy intézményeink élén, de legfőképpen H. B. [Hóman Bálint] barátunkat. Az ember bármely szektorát nézi a mai magyar életnek, mindenütt ugyanazt a benyomást nyeri: valóban egy újabb ancien régime utolsó hónapjait éljük.”⁶⁷

Bár korosztálya néhány történészére (Komoróczy György, Komjáthy [Kring] Miklós, Jánossy Dénes vagy az erdélyi Mikó Imre) barátjaként hivatkozott, egyazon középiskolába jártak vagy a Collegiumban voltak barátai, de Komoróczy kivételével többségükről nem tudni, milyen mélységű kapcsolata volt velük. Bécsbe küldött, hálálkodó leveleinek címzettje, Angyal Dávid a negyvenes években a Baráthot övező viták kapcsán nem feltétlenül pozitív tartalmú iróniával „ifjú óriás-

65 MNL OL K 757 3. cs. 2/1. t. 1928–1938, Személyzeti ügyek, kinevezések és jegyzőkönyvek. Baráth Tibor Molnos Lipótnak. Párizs, 1939. május 11., ill. Molnos Lipót Baráth Tibornak. Párizs, 1939. május 13.

66 Uo. Költségvetések, 1928–1938, 1938–1939. Utalványozás dr. Baráth Tibor részére.

67 MTAKK Ms 6398/317. Baráth Tibor Mályusz Elemérnek. Kolozsvár, 1943. január 12. (aláhúzás az eredetiben).

nak” aposztrofálta őt.⁶⁸ Ez azonban korántsem jelentett számára elmagányosodást: Domanovszky és a minisztériumi pártfogók ott álltak mögötte, a párizsi évtized bizonyos ismertséget és magabiztosságot hozott számára. Ha a levelekből, jelentésekből, iratokból elénk tárul képet nézzük róla: egy erős ambícióktól fűtött, a magyar történettudomány megváltására készülő alakot látunk, aki aktuális helyzetéből (franciaországi tartózkodásából) kiindulva, mestere bátorítását maga mögött tudva magától értetődően a francia tudomány felől bírálja a honi történetírás meghatározó áramlatát, a szellemtörténetit.

Hogy az alapvetően németellenes szerző⁶⁹ miképpen fordult át nemzetiszocialistába, majd nemzeti-ezoterikusba? A fordulatot az emberi motívumokon túl (sértettség, frusztrált ambíciók, az 1942–1943-as nagy *Századok*-vitát⁷⁰ megelőlegező Eckhardt-kritika a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ban, amit Baráth Sorbonne-ra vonatkozó reményeinek meghüsitésaként élt meg) három ponton lehet felfedezni. Egyrészt tér és nemzet szoros egymás mellé rendelése – nyilván földrajzi stúdiumi nyomán – már korai tanulmányaiban is jelen van, nem volt idegen a francia, majd (nyilván másképpen) a német geopolitikai iskolától sem. (A francia geopolitikai iskola egyik előfutára egyébként épp Jacques Ancel volt, a rivális a sorbonne-i katedráért folytatott versenyfutásban.) Másrészt a honi viszonyok reformjának igénye, a modernizációnak mint *conditio sine qua non*nak a beállítása: gondolkodásban, terminológiában és eszmerendszerben a harmincas években jelenthette a francia tudományos paradigmák igenlését a magyar történetírás megújításában, míg a negyvenes években éppenséggel a német nemzetiszocializmus terminológiájának követését. Harmadrészt a tudományos öncélúság kezdettől való elvetése és az állami céloknak, akarathoz – a szomszédállamokkal való versengésnek – való megfeleltetése pedig a negyvenes évek Baráth-cikkeiben felbukkanó „irányított tudományosságot” előlegezte meg.⁷¹ E tekintetben viszonylag keveset számított az egykori Eötvös-kollégista, Horváth János-tanítvány történész Babits vagy Áprily iránti elkötelezettsége, népi-plebejus, bajcsy-zsilinszkyánus politikai szimpátiája, vagy a korban egyáltalán nem egyedülálló szelektív, bár az átlagnál kétségkívül virulensebb antiszemizmusa. A modernitás radikális igenlése, a tér és nemzet egymásraultsága és a tudomány állami, nemzetpolitikai irányú célkijelölésének hármassága rajzolja meg Baráth Tibor eszmei arcélét a harmincas évektől kezdve. A párizsi évek, így vagy úgy, mindhárom érzékenységet erősítették és fordították őt a szélsőjobboldaliság felé.

68 „Szomorú a jövő, mert szomorú a jelen.” Angyal Dávid naplófeljegyzései. Közread. Schweitzer Gábor. *Századok* 135. (2001) 715.

69 „E dolgozatok, főként a kritikai értekezés, célja az, hogy bebizonyítsam a tarthatatlanságát és veszedelmes voltát az egyoldalúan német irányzatnak, amely valósággal átfűti a szellemtörténeteket” – írta egyik meg nem valósult tanulmányterve kapcsán. MTAKK Ms 4180/34. Baráth Tibor Domanovszky Sándornak. Párizs, 1933. február 23.

70 Erről legutóbb ld.: *Pál Lajos*: Egy folyóirat a történészviták keresztútjében: *Századok* (1931–1943). *Századok* 149. (2015) 71–79.

71 *Paksa R.*: i. m. (1. jz.) 74–75.

BALÁZS ABLONCZY
ON THE TUMBLEWEED

THE PARIS YEARS OF TIBOR BARÁTH (1930–1939)

Tibor Baráth (1906–1992) is an oft-cited yet rarely analysed figure of Hungarian historical scholarship. His importance from the perspective of Hungarian historiography resides in the fact that, although an alumnus of the best educational institutions, as a university professor at Kolozsvár (1940–1944) he turned decisively towards national socialism, and after his emigration to France and then to Canada, he propagated ezoteric ideas of ancient Hungarian history. The present study explores the ideas that influenced Baráth during his almost ten-year-long sojourn at Paris, and the ways in which the thinking of a man who had originally disliked the Germans took a radical shift. It also examines the works written during the Paris years, the personal network Baráth created around himself, and the program he aimed to accomplish then. While the number of his works was not in keeping with his ambitions, Baráth maintained correspondance with a number of renowned Hungarian historians, and functioned as a permanent fellow of the Comité International des Sciences Historiques. On the basis of Hungarian and French archival and other unpublished material, the study reveals the constant features of Baráth's thinking (the modernization of Hungarian historical scholarship, the use of history as propaganda, the close interrelation between state and geographical space), which had been present since the 1930s, and, fuelled by the disillusionment and successive attacks against Baráth, gradually drove the historian of wounded ambitions towards the Hungarian national socialists.

CONTENTS

STUDIES

- János B. Szabó: The Structure of Power of the Hungarians in the 9th and 10th Centuries in the Mirror of Historical Analogies from the Steppe 355
- Béla Vilmos Mihalik: The Holy See and the Idea of a Hungarian Electorate in the Late 17th Century 383
- Ferenc Tóth: The Thoughts of an Enlightened Ruler before the Enlightenment. The Political Testament of Duke Charles of Lorraine, a Forgotten Source of Hungarian History 409
- Balázs Ablonczy: On the Tumbleweed. The Paris Years of Tibor Baráth (1930–1939) 429
- Gergely Krisztián Horváth: Ateliers, Careers, Methods. New Perspectives for the Study of Village Researchers in the Interwar Period 451

WORKSHOP

- László Pószán: The Changing Image of the Teutonic Order in Hungary during the Reign of Andrew II 465
- Balázs Sudár: The Battle of Zsarnóca (1664) – through Ottoman Eyes 475

DOCUMENTS

- From the Oeuvre of Zsigmond Jakó (*Edited by: Klára Jakó*) 483

REVIEW ARTICLE

- Szigetvár, 1566. Conference Report (*Gábor Kármán*) 493

E számunk szerzői

ABLONCZY BALÁZS PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • B. SZABÓ JÁNOS PhD, tud. munkatárs (Budapesti Történeti Múzeum) • HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • **JAKÓ ZSIGMOND** • KÁRMÁN GÁBOR PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • MIHALIK BÉLA VILMOS PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • PÓSZÁN LÁSZLÓ PhD, habil. egy. docens (Debreceni Egyetem) • SUDÁR BALÁZS PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • TÓTH FERENC PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható